

СИСТЕМА ПЕРВИННОЇ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СКЛADOVA СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

© Волошан І.Г., 2007

Одним із проявів удосконалення управління виробництвом є зміна ставлення до інформації. Сьогодні вимагаються не тільки великі обсяги інформації, але і прискорення процесів її формування, передавання й оброблення, тобто підвищують вимоги до її якості. Насамперед це стосується первинної облікової інформації, що безпосередньо пов'язана з виробництвом.

One of production management perfection displays is change of the attitude for the information. Nowadays not only large volumes of the information are required, but also acceleration of such processes as transfer and the processing's, that is raise the requirements to its quality. First of all, it concerns the primary registration information, which directly connected with process of manufacture.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку в системі управління відчуються значні зміни і перетворення, що зумовлені дією соціально-економічних, організаційно-правових і науково-технічних факторів. Більшість з зазначених факторів пов'язані з переходом до ринкових відносин в економіці, а також з науково-технічним прогресом у сфері інформаційних технологій. Облік також випробовує на собі вплив всіх вищезазначених факторів, бо він є елементом управління, його інформаційною базою.

Ефективна організація системи первинного обліку є важливим питанням, що вимагає якщо не негайного, то досить оперативного вирішення. Первинний облік є основою побудови інформаційної системи підприємства.

Необхідність планування, належного обліку і контролю всіх наявних на підприємстві ресурсів зумовили підвищення вимог до системи, що надає оперативну і достовірну інформацію для прийняття управлінських рішень. Однак на багатьох великих промислових підприємствах потреби органів управління в такій інформації не задовольняються, що негативно відбивається на загальній ефективності управління. У зв'язку з цим реорганізація і модернізація, що діють на підприємстві систем первинного, а далі – управлінського і фінансового обліку, стають щораз актуальнішими [3, с. 4].

На малих підприємствах, де, практично, немає структурних підрозділів, а кількість виконуваних операцій незначна, проблема організації первинного обліку не дуже актуальна. Купівля одного чи декількох комп'ютерів і вибір програмного забезпечення, що відповідає характеру діяльності організації, дає змогу здебільшого усунути проблему побудови ефективної системи організації первинного обліку. На великих підприємствах проблема набагато складніша.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням організації первинного обліку присвятили свої праці М.Г. Белов і О.В. Орлов, Н.А. Бортник, І.І. Ємець, В.Г. Горелкін, М.К. Козуб, С. Жакінбеков, Г.Г. Жуйков, Н.І. Іванов, Г.Г. Кірейцев, З.В. Кір'янова, С.С. Кромін, І.С. Мацкевічюс, Ю.С. Румянцев, А.М. Федяєв і В.С. Кириченко та ін. Значний внесок у створення принципів документування зробили зарубіжні вчені Е. Хелльмунд і К.Х. Клаусе. З цього приводу в економічній літературі висловлено кілька думок. Однак ці висловлення не дають повного й однозначного визначення первинного обліку і його місця в інформаційній системі управління.

Так, Ю.А. Ратмиров вважає, що “первинний облік, будучи вихідною стадією облікових робіт, повинний точно, вчасно і вичерпно фіксувати всі дані, що потрібні для подальшого систематичного обліку й оперативного управління виробництвом”.

С.І. Волков вказує, що “первинна облікова інформація є основним джерелом формування даних бухгалтерського, оперативного і статистичного обліку, контролю за виконанням планових завдань, аналізу виробничо-господарської діяльності, управління підприємством”.

В. Индукаев і Н. Лапухін відзначають, що в системі управління підприємством усе більшого значення набуває раціональна організація первинного обліку і документообігу. Це спричинено тим, що первинний облік є основним джерелом інформації про діяльність підприємства.

В.Ф. Палій і Я.В. Соколов дають таке визначення: “Первинний облік являє собою організовану систему виміру, реєстрації і відображення інформації про господарські операції й інші факти діяльності підприємств і організацій, необхідної для контролю і управління”.

Метою статті є проаналізувати й оцінити ефективність організації і функціонування системи первинного обліку на підприємстві й обґрунтувати її завдання; сформулювати основні принципи дослідження стану первинного обліку на підприємстві, дотримання яких дасть змогу обґрунтовано оцінювати внутрішньогосподарський ризик; розкрити необхідність і доцільність системи організації первинного обліку; розробити методику організації системи первинного обліку на підприємстві.

Основний матеріал. Підприємство умовно можна розділити на дві основні системи. Перша з них, до якої входять операції, пов’язані з підготовкою виробництва, його здійсненням і реалізацією його результатів, являє собою керовану систему, чи об’єкт управління; друга, що об’єднує операції контролю за ходом виробництва, його результатів і якості, – система управління.

Основою управлінської системи є спостереження за операціями керованої системи, збирання даних спостережень, їх реєстрація, оброблення і використання інформації. Найважливішу функцію тут виконує облік, що є сполучною ланкою між об’єктом управління і управлінською системою.

Система управління виробництвом на будь-якому рівні ієрархії також складається з управлінської і керованої систем, пов’язаних між собою інформаційними каналами. Система управління – сукупність органів управління на підприємстві, яка формує і скеровує в керовану систему (цехи, виробничі ділянки) командно-управлінську інформацію. Керована система, своєю чергою, передає в систему управління інформацію про хід виконання наказів і відхилення показників системи виробництва.

Система інформації – це сукупність даних про стан елементів виробництва і зовнішніх умов, зареєстрованих, переданих, які нагромаджують й обробляють для прийняття управлінських рішень, що відповідають основній меті підприємства.

Система інформації в реальних, конкретних умовах виробництва є об’єктивною передумовою для створення і побудови виробничих інформаційних систем.

Інформаційною є така система, що має, принаймні, один інформаційний вхід і один інформаційний вихід і містить як керовану, так і управлінську системи. Тобто, система, щоб бути інформаційною, повинна володіти двома властивостями: сприймати інформацію та інформувати.

Практично, на підприємствах обидві системи (керована і управлінська) складаються з дрібніших підсистем і у той самий час самі є частиною більших систем вищого рангу.

Отже, визначення “керована” і “управлінська” системи мають відносний характер: ця система щодо системи нижчого рангу є управлінською, а стосовно систем вищих рангів – керованою.

Промислове підприємство не є ізольованою системою, а має розгалужену мережу зв’язків із зовнішнім середовищем. Ці зв’язки можна розділити на вхідні і вихідні. До вхідних належать затверджені планові показники і їхні зміни, інформація про надходження і відправлення сировини, матеріалів, устаткування, виділення кредитів, директивні вказівки, технічні нововведення, використовувані чи розроблені на інших підприємствах, і інша інформація, а вихідними можуть бути дані про реалізацію готової продукції, прибуток, дані про перспективний розвиток підприємства, про повернення кредитів, звітна інформація тощо.

У системі інформації великий обсяг займає так називана управлінська інформація, на основі якої приймають управлінські рішення.

Система і методи формування потоків управлінської і зворотної інформації, доведення інформації до адресатів, одержання, переробка, збереження, оперативне використання її під час виробництва характеризують систему управління загалом.

Інформаційне забезпечення повинне сприяти реалізації ефективного управління при мінімальних витратах на організацію і функціонування системи інформації.

Основні функціональні вимоги до інформаційного забезпечення системи управління такі.

По-перше, необхідна повнота (достатність). Інформація про управлінський об'єкт повинна охоплювати об'єкт по всіх керованих параметрах; додавання будь-яких інших даних не збільшує обсяг знань про об'єкт. Дані про об'єкт повинні давати тільки необхідну інформацію про нього; скорочення інформації, що міститься в повідомленні, зменшує кількість знань про об'єкт; надмірність повідомлення допускається тільки зі спеціальними цілями.

По-друге, необхідна точність. Кількісні характеристики параметрів, що визначають стан об'єкта управління, повинні виражатися кількістю значущих цифр, зменшення яких неприпустимо, а збільшення зайве.

По-третє, потрібна надійність (вірогідність) інформації. Потрібно забезпечити достатній ступінь впевненості в тім, що одержувані дані не перекручені.

По-четверте, інформація повинна надходити вчасно. Варто визначити і суворо дотримувати інтервали часу, протягом якого надходитиме інформація, що вимагається. Затримка інформації порушує режим управління і знецінює дані.

Інформація, необхідна для функціонування підприємства як системи, за своїм характером і місці у виробництві може бути розділена на три категорії:

- 1) вхідна, чи первинна інформація (дані первинного обліку чи контролю);
- 2) вихідна інформація (звітні дані про діяльність підприємства, дані, необхідні для взаємодії з підприємствами "зовнішнього світу");
- 3) проміжна інформація: різного роду дані, що виходять внаслідок оброблення первинної інформації.

Одним із завдань системи первинного обліку є формування первинної інформації, яку можна подати у вигляді первинних документів, створюваних з використанням засобів механізації і автоматизації, ручним способом чи в іншому вигляді, що забезпечує її вірогідність і юридичну обґрунтованість.

Як свідчать проведені дослідження, системам інформації властиві переважно такі недоліки:

1. Трудомісткість і досить велика вартість формування інформаційних потоків. Причому іноді дуже важко організувати сукупність єдиного потоку інформації зовнішнього і внутрішнього документообігу, особливо без застосування сучасних технічних засобів.

2. Дублювання інформації на різних ступенях організаційної системи під час управління. Наприклад, як показало дослідження, в інформаційній системі заводів існує велика кількість різних форм документів, серед яких трапляються нестандартні і неуніфіковані форми. Зокрема на середньому машинобудівному заводі таких форм нараховується більше тисячі.

3. Недостатність інформації, неповнота і несвоєчасність її в роботі органу управління. Недостатність інформації виявляють за допомогою спеціальних перевірок і звітів, які, як правило, проводять поспіхом, дуже трудомісткі, дорогі і порушують звичайний ритм роботи органів управління. Причому поспіхом складені звіти і довідки – інформація часто не систематизована, не перевірена до кінця і до того ж, що нерідко, надійшла з запізненням.

4. Ієрархічність у звітності, що призводить до дублювання однієї і тієї самої інформації на різних ступенях системи управління, іноді можливо при цьому порушення її вірогідності.

5. Недостатнє використання в інформаційних системах електронно-обчислювальної техніки, що дає можливість збільшення швидкості, точності й об'єктивності в обробленні інформації.

Треба відзначити, що на деяких підприємствах України, дотепер ще не впроваджена у виробництво сучасна електронно-обчислювальна техніка.

6. Тенденція, що виявляється в практиці управління, "записати про всяк випадок" зайву інформацію, дані не головного, а другорядного значення. Іноді запитують з органу управління таку кількість даних, що її взагалі не можна вчасно обробити в умовах існуючої інформаційної техніки.

Інформація, у вигляді різних форм документації (документована інформація), становить надзвичайно велику частку в загальному обсязі всієї інформації, що циркулює в системі підприємства. Тому цей вид інформації, зрозуміло, є найбільшою цінністю для дослідження й аналізу системи інформації.

Одним з недоліків в управлінні є використання неупорядкованої інформації, що, загалом, призводить, з одного боку, до паралелізму і надлишкової інформації і, з іншого, до відсутності деякої інформації, насправді необхідної для управління.

Удосконалення інформаційної системи можливо у разі побудови на її основі єдиної концепції. Існують різні думки щодо вирішення цієї проблеми. З них можна виділити два основних, протилежних один одному:

1) необхідна організація єдиної централізованої системи руху потоку інформації на підприємстві (актуальність такого підходу зростає, особливо під час побудови АСУП);

2) необхідна організація системи, заснована на принципі достатньої децентралізації з великим ступенем волі вибору необхідної інформації.

Найімовірніше прийнятнішим варіантом вирішення цього питання в умовах реального виробництва є третій підхід, що раціонально сполучить вищезгадані: за відомого ступеня волі вибору додаткової інформації необхідна чітка організація єдиної системи руху потоку інформації. Остання умова є об'єктивною передумовою можливості впровадження технічних засобів в інформаційну систему підприємства. У той самий час вдосконалення технічних засобів тісно пов'язано з вдосконаленням технології інформаційних систем. Однак, поняття "технологія інформаційної системи" надзвичайно складна за своїм змістом і містить багато складових елементів, наприклад, класифікацію усіх видів інформації з різних ознак.

Крім того, аналізуючи будь-яку систему, необхідно визначити, які підсистеми їй належать, тому що саме аналіз кожної підсистеми і її зв'язків з іншими підсистемами уможливають аналіз ефективності самої системи з погляду переслідуваних нею цілей. Усе це однаковою мірою стосується і системи первинного обліку. Не можна, наприклад, за рахунок тільки підвищення якості оформлення первинних облікових документів підвищити ефективність системи первинного обліку, хоча, треба відзначити, що неналежне оформлення документа вплине на значне збільшення ризику неефективності всієї системи обліку. Інакше кажучи, поліпшення якості документації позитивно вплине на деякі характеристики, що визначають ефективність функціонування системи первинного обліку загалом, однак велика імовірність, що інші елементи системи можуть негативно впливати на діяльність системи.

Отже, варто простежити взаємозалежності, що виникають у разі зсуву характеристик тієї чи іншої підсистеми, і зробити це необхідно тільки з погляду їхнього впливу на функціонування системи загалом, не відокремлюючи, але і не розширюючи межі аналізу [3, с. 10].

Тому на стадії аналізу системи організації первинного обліку на підприємстві необхідно мати уяву про кінцеві цілі системи організації первинного обліку і про те, які заходи для їхнього досягнення проведені, проводяться чи проводитимуться.

Отже, ми дійшли висновку про необхідність визначення цілей і підцілей системи первинного обліку, а так само проведення ретельного аналізу кожного елемента системи первинного обліку.

Основною метою системи первинного обліку варто вважати забезпечення такої організації взаємодії всіх елементів системи первинного обліку, за якої у будь-який момент часу на відповідній ділянці функціонування системи користувачі мали би можливість одержати оперативну, достовірну первинну інформацію про стан і рух всіх активів і зобов'язань підприємства як за минулі, так і за поточний періоди.

Додатковою метою системи первинного обліку повинно стати забезпечення системи безпеки діяльності підприємства.

Досягненню поставлених цілей слугуватиме правильна побудова системи первинного обліку, що своєю чергою неможливо без ретельного аналізу всієї структури системи первинного обліку загалом [3, с. 13].

Висновки. В умовах наукової організації системи менеджменту первинний облік повинен характеризуватися такими основними принципами:

первинний облік у єдиній системі народногосподарського обліку займає особливе місце і тісно пов'язаний з системою управління, забезпечуючи її необхідною інформацією, що характеризує окремий аспект виробничо-господарської і фінансової діяльності підприємства;

первинний облік відбиває особливості системи управління і забезпечує зворотний зв'язок з керованою системою;

інформація первинного обліку – складова частина інформаційної системи підприємства, що використовується для формування на її основі системи економічних показників.

– дані первинного обліку повинні використовуватися відповідними службами управління для підготовки, обґрунтування і прийняття оптимальних управлінських рішень з підвищення інтенсифікації виробництва, його ефективності, раціональнішого й ощадливішого використання матеріально-сировинних, паливно-енергетичних, трудових і фінансових ресурсів;

– як показав аналіз організації бухгалтерського обліку на підприємствах, первинний облік – основа подальшого оброблення вихідної інформації, управління;

– основна мета системи первинного обліку – забезпечення такої організації взаємодії всіх елементів системи первинного обліку, за якої у будь-який момент часу на відповідній ділянці функціонування системи користувачі мали би можливість оперативного одержання достовірної первинної інформації про стан і рух всіх активів і зобов'язань підприємства як за минулі, так і за поточний періоди.

1. Бортник Н. А. *Информационные аспекты бухгалтерского учета* / Под ред. Р. П. Зайцевой. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1983. – 74 с. 2. Бутинець Т. А. Система бухгалтерського обліку: документування ФГЖ // *Вісник ЖІТІ. Серія: економічні науки.* – 2001. – №15. – С. 45–47. 3. Подольский В. И. *Аудит первичного учета предприятий: Практик. пособие* / В. И. Подольский, Н. С. Макарова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Аудит, 2003. – 173 с. 4. Кирьянова З. В. *Методологические и организационные аспекты первичного учета.* – М.: Финансы и статистика, 1981. – 142 с. 5. Рудецкая Н. А. *Теоретические и практические аспекты формирования учетной информации* // *Вісн. східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля.* – 2003, № 1 С. 123–126. 6. Ричаківська В. *Бухгалтерський облік – основа формування економічної інформації* // *Вісник НБУ.* – 1999, № 2. – С. 28–34. 7. Ференц І. *Бухгалтерський облік як інформаційна система для прийняття управлінських рішень* // *Науковий вісник ВДУ.* – 1998, № 12. – 121 с.